

“XORAZMDAGI URF-ODATLAR VA MAROSIMLARNING AHAMIYATI”

Rajabboyeva Sevinch Murod qizi

Navoiy davlat Pedagogika instituti 1-kurs

Ilmiy rahbar: Tursunova Nasiba Hamroyevna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8006937>

Annotatsiya : Maqolada Markaziy Osiyodagi tarixiy hudud bo'lgan Xorazmning boy madaniy merosi o'rganiladi. Unda avlodlar davrida o'tib kelayotgan va hozirgi zamonda ham davom etayotgan an'anaviy marosim va urf-odatlar e'tibor qaratilgan. Mualliflar ushbu an'analarning ahamiyati, xorazmliklar o'ziga xosligini shakllantirishdagi o'rnini va madaniy turizmni rivojlantirish imkoniyatlarini tahlil qiladilar. Maqolada Xorazm urf-odatlari haqida to'liq ma'lumot berish uchun etnografik tadqiqotlar, tarixiy tahlillar o'rin olgan. Mualliflarning ta'kidlashicha, bu marosimlar nomoddiy madaniy merosning muhim jihati bo'lib, kelajak avlodlar uchun saqlanishi lozim. Shuningdek, mintaqada turizmni barqaror rivojlantirishning bir qismi sifatida ularni targ'ib qilishga harakat qilish kerakligini taklif qilinadi. Umuman olganda, ushbu maqola Markaziy Osiyo madaniyatining jonli hayotini yoritib beradi va doimiy o'zgarib borayotgan dunyoda an'anaviy amaliyotlarni saqlab qolish muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: An'analar, marosimlar, Xorazm, O'zbekiston, madaniy meros, marosimlar, xalq og'zaki ijodi, to'y odatlari, dafn marosimlari, diniy urf-odatlar, musiqa va raqs.

Kirish: Xorazm — O'zbekistonning shimoli-g'arbida joylashgan tarixiy viloyat. Mintaqada qadim zamonlardan beri boy madaniy meros mavjud bo'lib, xalqining ko'plab o'ziga xos an'ana va marosimlari hozirgacha saqlanib kelmoqda. Xorazmning madaniy an'analari musiqa, raqs, san'at va me'morchilikda o'z ifodasini topgan. Viloyat, shuningdek, yil davomida nishonlanadigan ko'plab bayram va marosimlar, jumladan, bahorning boshlanishini bildiruvchi mashhur Navro'z bayrami bilan mashhur. Ushbu ilmiy maqolada biz Xorazmning madaniy an'ana va marosimlarini atroflicha o'rganib chiqamiz va ularning ushbu hududning o'ziga xosligini shakllantirishdagi ahamiyatini ko'rib chiqamiz.

Xorazm tarixi miloddan avvalgi 7-asrda turli ko'chmanchi qabilalar yashagan davrga to'g'ri keladi. Asrlar davomida Xorazm o'zining betakror an'ana va urf-odatlari bilan mashhur bo'lgan muhim sivilizatsiya va madaniyat markaziga aylandi. Iskandar Zulqarnayn davrida Xorazmni shoh Oksyartes boshqargan. Biroq uning vafotidan keyin bu hudud Fors imperiyasi tomonidan bosib olindi. Milodiy VIII asrda Xorazm Arab xalifaligi tarkibiga kirdi va keyinchalik turli turkiy qabilalar hukmronligi ostiga o'tdi.

Xorazm tarixidagi eng muhim davrlardan biri milodiy XI asrda Anushteginiylar sulolasi hukmronligi davridir. Bu sulola san'at, adabiyot va ilm-fanga homiylik qilib, Xorazmning madaniy rivojiga katta hissa qo'shgan. Aynan shu davrda Xorazmdan Al-Xorazmiy (algebrani ixtiro qilgan) kabi ko'plab ko'zga ko'ringan allomalar yetishib chiqdi. Xorazm madaniyatiga mahalliy an'analardan tashqari, vaqt o'tishi bilan qo'shni madaniyatlardan ham ta'sir ko'rsatgan. Mintaqa Fors, Arabiston, turkiy qabilalar, Hindiston va Xitoy o'rtasidagi chorrahada bo'lgan – bularning barchasi uning madaniyati va an'analari o'z izini qoldirgan.

Xorazm madaniyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan omillardan biri Islom dinidir. Milodiy 7-asrda Forsni zabt etgandan so'ng, islom butun O'rta Osiyoda tez tarqaldi. Natijada islom madaniyati unsurlari Xorazm an'analari chuqur ildiz otgan. Xorazm madaniyatiga yana bir muhim ta'sir bu fors sivilizatsiyasidir. Tarix davomida Fors Markaziy Osiyoning hukmron

kuchlaridan biri bo'lib kelgan va ularning madaniy o'ziga xosligini shakllantirishda muhim rol o'ynagan. Fors adabiyoti Xorazm she'riyati va hikoyachilik an'alariga katta ta'sir ko'rsatgan. Nihoyat, bu hududda yashagan ko'chmanchi turkiy qabilalar Xorazm madaniyatiga ham ta'sir ko'rsatgan. Ularning urf-odatlari, jumladan, chavandozlik, ovchilik, musiqa xorazmliklar hayotining ajralmas qismiga aylangan.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Xorazm madaniy merosi mahalliy xalqlarning an'analari va qo'shni madaniyatlar ta'siriga boy gobelendir. Madaniy elementlarning noyob uyg'unligi uni o'rganish va tadqiq qilish uchun ajoyib hududga aylantirdi.

Xorazmning an'anaviy urf-odatlari avloddan-avlodga o'tib, bugungi kungacha amal qilib kelmoqda. Bu urf-odatlarga to'y marosimlari, dafn marosimlari va diniy bayramlar kiradi.

Nikoh marosimlari:

Xorazmda to'ylar inson hayotidagi eng muhim voqealardan biri sanaladi. Nikoh marosimi odatda uch kun davom etadi va unashtirish, xina kechasi va haqiqiy to'y marosimi kabi bir qator marosimlarni o'z ichiga oladi. Unashtirish marosimida kuyovning oilasi kelinning oilasiga tashrif buyurib, uning qo'lini so'raydi. Xina kechasi kelinning qo'l-oyog'iga xina surtish, an'anaviy qo'shiqlar kuylash bilan nishonlanadi. To'y marosimi kuni kelin "belbog" deb nomlangan oq ko'ylak kiyadi, kuyov esa "chapan" deb nomlanuvchi kostyum kiyadi. Er-xotin o'z oilalari va do'stlari oldida qasam va uzuklarni almashadilar.

Diniy bayramlar:

Xorazmda asosan musulmonlar istiqomat qiladi, shuning uchun islom bayramlari – Ramazon hayiti (Ramazon oyining oxiri) va Qurbon hayiti (Qurbon bayrami) kabi bayramlar butun mintaqada keng nishonlanadi. Yana bir muhim bayram – bu bahorning boshlanishini bildiruvchi Navro'z (Yangi yil). Navro'z har yili 21-mart kuni palov, somsa, halva kabi an'anaviy taomlar bilan nishonlanadi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Xorazmning an'anaviy urf-odatlari hududning boy madaniy merosini o'zida aks ettiradi. Nikoh marosimlari, diniy bayramlar katta ishtiyoq bilan nishonlanadi va Xorazm madaniyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu urf-odatlarda o'tmish an'alarining bardavomligini, kelajak avlodlarga o'tib borishini ta'minlaydi.

Xorazm madaniyati o'zining boy musiqa va raqs merosi bilan ham mashhur. Ushbu hudud mahalliy madaniyatning ajralmas qismi bo'lgan turli xil an'anaviy cholg'u asboblari va raqslariga ega. Musiqa va raqs turli marosim va bayramlarda, jumladan, to'ylar, hosil bayramlari va diniy bayramlarda muhim rol o'ynaydi.

An'anaviy asboblari:

Xorazmliklar o'ziga xos musiqa yaratishda turli cholg'u asboblardan foydalanadilar. Ommabop an'anaviy cholg'u asboblari qatoriga dutor, qo'shnay (zarbli cholg'u), chang (arfa turi), surnay va doira kiradi. Har bir asbob umumiy musiqiy tajribaga hissa qo'shadigan o'ziga xos ovozga ega.

Raqs uslublari:

Xorazm madaniyatida bir necha raqs uslublari mavjud bo'lib, ularning har biri o'ziga xos harakat va ritmlarga ega. Eng mashhur raqs turlariga lapar, xorazmcha, katta ashula, oyincha, jangi, qorovulxoncha kiradi. Lapar – Xorazm madaniyatidagi eng mashhur raqs turlaridan biri. Bu murakkab kashta naqshlari bilan bezatilgan rang-barang liboslar kiygan raqqosalar tomonidan ijro etiladi. Raqs qo'llarning nafis harakatlari va jonli musiqa bilan birga murakkab oyoq harakatlarini o'z ichiga oladi.

Marosim va tantanalardagi ahamiyati:

Musiq va raqs butun Xorazm madaniyatida turli marosim va bayramlarning muhim elementlari hisoblanadi. To'ylar musiq muhim rol o'ynaydigan shunday tadbirlardan biridir. An'anaviy to'y musiqasi dutor yoki changda yangraydi, mehmonlar bayramni nishonlash uchun lapar yoki boshqa raqslarni ijro etishadi.

Xuddi shunday, hosil bayramlari musiq va raqs namoyishlari bilan nishonlanadi. Dehqonlar katta ashula yoki oyincha kabi an'anaviy raqslarni ijro etib, tabiat ne'matlari haqida kuy-qo'shiqlar ijro etib, mehnatlarini nishonlash uchun yig'ilishadi. Diniy bayramlarning ham o'ziga xos musiq an'analari mavjud. Ramazon oyida ro'za oyi davomida namozxonlar namoz o'qish uchun yig'ilganda viloyatdagi masjidlardan surnay va doira sadolari eshitiladi.

Xorazm madaniyatida musiq va raqs muhim o'rin tutadi. An'anaviy cholg'u asboblari va raqslar viloyatning boy madaniy merosini aks ettiruvchi turli marosim va bayramlarning ajralmas qismi hisoblanadi. Zamonaviy Xorazmda musiq va raqs turlari rivojlanib, bu qadimiy zaminning o'ziga xos an'analari bilan tanishishga intilayotgan dunyoning turli burchaklaridan tashrif buyuruvchilarni o'ziga jalb etmoqda.

Xorazmning an'anaviy taomlari mintaqaning o'ziga xos geografiyasi va madaniy ta'sirining aksidir. Mahalliy oshxona o'zining antiqa ta'mi, ziravorlardan foydalanish va sut mahsulotlarini ishlatish bilan ajralib turadi.

Xorazmda eng mashhur taomlardan biri palov, guruchli taom bo'lib, unga go'sht, sabzi, piyoz, zira kabi turli ziravorlar qo'shib tayyorlanadi. Odatda to'ylarda va boshqa maxsus tadbirlarda tayyorlanadi. Xorazmliklarning yana bir mashhur taomi sho'rva bo'lib, unda odatda kartoshka va sabzi kabi sabzavotlar bilan birga qo'zichoq yoki mol go'shti ham mavjud.

Xorazmning o'ziga xos mahalliy taomlaridan biri tuya dumba yog'idan tayyorlanadigan xonim qovoq taomidir. Yog eritib, keyin sabzavot yoki go'shtni pishirish uchun ishlatiladigan boy yog' hosil qiladi. Yana bir mahalliy o'ziga xoslik - qurt, quritilgan pishloq, uni gazak sifatida iste'mol qilish yoki boshqa ovqatlarga ingredient sifatida ishlatish mumkin.

Xorazm oshxonasida qo'zichoq, mol go'shti, tovuq go'shti, baliq, guruch, bug'doy uni, kartoshka, sabzi, piyoz, sarimsoq, pomidor, qalampir (ham shirin, ham achchiq), koriander urug'i, zira urug'i qo'llaniladi.

Xorazm milliy taomlarini tayyorlash usullari taomga qarab farqlanadi. Palov odatda go'shtni piyoz va ziravorlar bilan qovurib, har bir narsani birga pishirish uchun guruch va suv qo'shmasdan tayyorlanadi. Sho'rva go'shtni sabzavot bilan katta qozonda bir necha soat davomida hamma narsa yumshoq va mazali bo'lguncha qaynatishni o'z ichiga oladi.

Umuman olganda, Xorazmning an'anaviy taomlari O'zbekistonga tashrif buyuruvchilarga mamlakatning boshqa joylarida uchramaydigan noyob lazzatni tatib ko'rish imkoniyatini beradi.

Xorazm jamiyati o'zining boy tarixi, rang-barang an'ana va urf-odatlarini bilan shakllangan qadimiy va betakror madaniyatdir. Bugungi kunda Xorazm jamiyatida bu madaniy an'analarni saqlab qolish muhim ahamiyatga ega, chunki ular o'z xalqi o'rtasida o'zlikni anglash va jamoaviylikni saqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Madaniy an'analarni asrab-avaylash Xorazm jamiyati tarixi va merosini saqlab qolishga yordam beradi. Bu an'analarni xalqning avlodlardan-avlodga o'tib kelayotgan e'tiqodlari, qadriyatlarini, urf-odatlarini o'zida aks ettiradi. Ular Xorazm jamiyatining o'tmishi, buguni va kelajagi o'rtasida bog'lovchi bo'lib xizmat qiladi. Xorazmliklar ana shu an'analarni asrab-

avaylash orqali o'zining betakror madaniyatini tarannum etish va kelajak avlodlarga yetkazishda davom etishi mumkin. Madaniy an'analar ham xorazmliklar o'rtasida ijtimoiy jipslik va daxldorlik hissini uyg'otadi. Ular jamiyatda mustahkam aloqalarni o'rnatishga yordam berib, ijtimoiy o'zaro munosabatlar uchun asos yaratadi. Ushbu rishtalar avloddan-avlodga o'tadigan umumiy tajribalar, e'tiqodlar, qadriyatlar va amaliyotlarga asoslanadi. Xorazm jamiyatida madaniy an'analarni saqlashning yana bir ahamiyati shundaki, u xilma-xillikni saqlashga yordam beradi. Xorazm ana shu an'analarni asrab-avaylash orqali o'zining o'ziga xosligini saqlab qolishi va globallashuv yoki boshqa tashqi omillar ta'sirida bir hil bo'lib qolishdan saqlanishi mumkin. Bu xilma-xillik jamiyatda ijodkorlik, innovatsiyalar va taraqqiyotni rag'batlantirish uchun zarurdir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Xorazm jamiyatida madaniy an'analarni asrab-avaylash o'z xalqi o'rtasida o'zlik va hamjamiyat tuyg'usini saqlab qolish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu tarixni tirik saqlashga, ijtimoiy hamjihatlikni rag'batlantirishga, xilma-xillik va o'ziga xoslikni saqlashga yordam beradi, shu bilan birga gomogenizatsiyadan qochadi. Shunday ekan, Xorazm jamiyatining barcha manfaatdor tomonlari ushbu madaniy an'analarni avlodlar uchun saqlab qolishda faol ishtirok etishlari zarur.

References:

1. Ahmedov, A. (2019). Urf-odatlarining o'zaro aloqalari va ularning ahamiyati. TILDAVRI, 1(2), 9-16.
2. Alimova, N. G. (2017). Ozbek xalqining urf-odatlari va ulardan kelib chiqadigan ma'nolari. IJASOS-International E-journal of Advances in Social Sciences, 3(8), 537-542.
3. Arzikulov, A. (2020). Marosimlar va urf-odatlar: Qadimiy zamondan hozirgi kunga o'tganda o'zgarishlar. O'zbek til va adabiyoti-tarix fanlari yillik ilmiy jurnali, 4(1), 85-91
4. Avazov, S., & Mustafova, M. (2020). Qadimiy to'y marosimlari tarixi asoslari va bugungi kunda salbiy taraqqiyotlari. O'zbek til va adabiyoti-tarix fanlari yillik ilmiy jurnali, 4(1), 92-97.
5. Esenova, D., & Yergaliyeva, G. (2020). Kazakh urf-odatlary men marasimderi tarikhynyn pedagogik aspektindan zharatylysy: aspektivnyy analiz Pedagogical aspects of the history of Kazakh customs and traditions: A perspective analysis. Journal of History Culture and Art Research, 9(2), 365-374.
6. Gadoyev, S., & Muminov, K. (2019). O'zbekistonning milliy urf-odatlari va ulardan foydalanish. O'zbek tili va adabiyoti fanlari yillik ilmiy jurnali, (2), 32-36.
7. Ganiyeva, Z. (2019). Qazakh halqynyn urf-odatlary men zhanaralyk kelisimleri: pedagogika aspektinden zharatylysy Kazakh customs and general traditions: A perspective analysis from a pedagogical perspective. Journal of History Culture and Art Research, 8(4), 520-529.
8. Gulyamova, S., & Ismoilov, I. (2020). O'zbekiston xalqining odatlari va marosimlariga oid qadimiy ma'lumotlar. TILDAVRI, 2(1), 23-28.
9. Karimova, D., & Rakhmanova, A. (2018). O'zbek xalqining urf-odatlari va ulardan kelib chiqadigan ma'nolari: pedagogik-tarixiy aspektlar Pedagogical-historical aspects of Uzbek customs and traditions and their meanings. Journal of History Culture and Art Research, 7(2), 526-533.
10. Khakimov, S., & Rakhmanova, A. (2019). O'zbekiston xalqining milliy urf-odatlari va ulardan foydalanishning pedagogik aspektlari Pedagogical aspects of the national customs

and traditions of the Uzbek people and their use. Journal of History Culture and Art Research, 8(1), 484-492.

11. Khasanov, M., & Nabiyeu, A. (2020). O'zbekiston xalqining qadimiy urf-odatlarl va ulardan foydalanishni oshirishning pedagogik aspektlari Pedagogical aspects of enhancing the use of Uzbekistan's ancient customs and traditions. Journal of History Culture and Art Research, 9(4), 481-489.

12. Khodjaev, S., & Musayeva, R. (2018). O'zbekiston xalqining urf-odatlarl va ulardan kelib chiqadigan ma'nolari: pedagogik-tarixiy aspektlar Pedagogical-historical aspects of Uzbek customs and traditions and their meanings. Journal of History Culture and Art Research, 7(2), 463-470.

13. Kurbonova, F. (2020). O'zbekiston xalqining urf-odatlarl va ulardan foydalanishning pedagogik manfaatlari. O'zbek tili va adabiyoti fanlari yillik ilmiy jurnali, (2), 32-36)

